

Hitvallásunk utolsó tételéhez értünk. Éppen jókor, mert pár nap múlva ránk vetíti Nagypéntek a halál árnyékát... Nehéz volt az út idáig, hiszen a láthatatlan Isten titokzatos fenségénél kezdtük, az Ő egyszülött fiát kerestük, bontogattuk a szent lélek teremtő szárnyait, megrajzoltuk az anyaszentegyház szikla pilléreit és fölfedtük a bűnbocsánat isteni mélységeit...

Nehéz volt az út idáig, de biztosan jöttünk, mert hitünket sok helyütt röpitette a tudásunk is, s így egy kétszárnyú óriás fölfelé ivelése gyönyörűen vezetett a hitvallásunk tételeiből kiépített gondolathullámok felső csúcsain végig.

Hanem a keresztényi élet és az istenfiusági öntudat igazi próbapontjához csak most értünk meg.

„...Hiszem az örökéletet.“ ...Megvonaglik a lelkünk, mikor ez a vallomás végig dübörög bennünk. Itt megtorpan az eddig biztosan jött ember. Letörik lelkéről a tudás szárnya s mint a félszárnyú saskeselyű a sziklacsúcs alatt meg-

remeg a gondolattól: Hogy fogok én fölvergődni a sötét völgy mélyéről a napsütéses tetőkra? Itt a tudás már semmit sem segít. Mert itt már menthetetlen betegek halálhörgése, orvosságzagú kórházak kórtermei, halottakat sirató harangok csengése és néptelen temetők fejfaerdői között állunk... Szenvedő nyöszörgések, halálhörgések, zokogó könnyek, *gyászruhák és sejtelmes lélekzuhanások kísérteties, szomorú muzsikája mellett hahotázva vigad a halál itt...* és aki diadalmas életörömmel jött is idáig, legalább egy pillanatra elszomorodik itt...

Ezt a tékozló farsangi mulatást kell nekünk beleillesztenünk hitvallásunk utolsó fejezetébe... De hogyan... Hiszen ez mind olyan kézzel fogható realitás, mely szüntelenül előttünk áll, két szemünkkel látjuk és megdöbbenéssel mondjuk róla, hogy tudjuk. Az örökéletet pedig csak legfennebb hisszük, de semmiképen nem tudhatjuk.

Megállunk itt és hallgatjuk a porladozó csontok zörgését, a letörő virágszirmok kinos rebegését, a temető kertek sirhantja fölött az elmulás szellőjének monoton, egyhangú zengését és megkérdezzük: Hát van-e út innen tovább?...

Élnek-e még a már kidőlt nemzedékek? Itt hagyott el, de hol van az édes anyám, a fiam, a gyermekem, az apám, a hitvesem, akit itt temettem el?...

Hiszem az örökéletet... Oh milyen könnyű volt, amikor az iskolában megtanultad... Nem is gondoltál arra, hogy tényleg hiszed-e csak a felmondott leckében ezt is megvallottad. Hanem most állj ide a temető kapujába és kiáltsd végig a halottak sirjai felett. Most mond meg, hogy tényleg hiszed-e? Ne nekem mond, mert én úgy is tudom, hogy e hit nélkül te nem is élhetnél, vagy örökké szerencsétlen lennél. De állj szembe a haldokló beteg kínjának ütemére táncoló halállal s előtte fejezd be a hitvallásodat.

Feszítsd meg még egyszer, ha akarod tudásod izmait, mozgósítsd a gondolkodó agyrétegeid roppant erejű katonáit s ha *igy könnyebb neked, mond el, hogy mit tudsz az örökéletéről. De ne nekem mond el, mert én tudom, hogy te a tudásoddal tagadó álláspontra is állhatsz, hanem tégy vallomást a szivednek, melyben féltve őrzöd az elköltözött kedveseid emlékét és benne hordozod a saját halálad bánatos sejtelmeit is.*

Hiszem az örök életet... Vajjon tényleg hiszem-e? Vagy csak elfogadom-e hitemet, mert nem merem megtagadni azt?

Hiszem az örökéletet... De hogyan hiszem? Vagy pedig túlságosan nehéz ez a hit nekem s megelégszem rejtelmes sejtelmeivel és igazi tartalommal soha sem tudnám megtölteni a hitemet? Mind olyan kérdések ezek, amelyek az embert vagy az Istenhez emelik fel, vagy le-

sodorják az istennélküli élet elhagyott mélységeibe.

Nekünk unitáriusoknak valóban nagyon nehéz az örökélet hite, mert a mi hitünket nem támasztja alá a testi feltámadás szárnyaszegett gondolata. Mi nem dobhatjuk bele e hitünket a purgatórium tüzes kohójába és nem számíthatunk a Menny és Pokol választóvizére sem. A mi hitünknek nincsenek teológiai dogmátámaszai. A mi örökélet hitünk úgy áll a halál kapujában, megfosztva reáöltöztetett ruhájától, mint a föld gyötrelmeiben megnemesedett, vagy agyongyötört testnélküli tiszta lélek, ahogy áll az Isten színe előtt.

Talán éppen ezért van az, hogy mi unitáriusok az örökélet hitünket soha sem magyarázzuk. Hiszen a lélek, amikor az Isten előtt áll, elnémul ajakán a beszéd, fölolvadnak benne a gondolatok és fenséges csodálat ihlete remeg át rajta.

Nekünk az örökélet nem jól sikerült egyházi dogma, melyet el kell fogadni és vitatni nem szabad, hanem egy nagyszerű Istenterv, melybe belekapcsolódnunk és ezt megélni szent hivatásunk. Ahogy az Evangélista mondja: Az pedig az örökélet, hogy megismerjenek Téged, az egyedül igaz Istent és akit te elküldöttél, a Jézus Krisztust. A végtelenségig fölfelívelő életfolyamat, amelyet sem elveszíteni, sem megnyerni 60—70, vagy 80 esztendő alatt nem lehet, mert teljessége az Isten tökéletes megisme-

réséhez van kötve, Istent pedig csak akkor ismerem teljesen, mikor már előtte állok színről-színre.

Ebben az életfolyamatban a test egészen jelentéktelenné válik és csak olyan szerepe van, mint a bölcsőnek a gyermek életében. Véd és ringat, amíg megerősödünk, de aztán nincs többé szükségünk reá. Kicsinek bizonyul és felesleges lesz, mert élettana a föld göröngyeiből íródott... a lélek pedig a földről Istenhez közelebb vágyik.

A jó és rossz harca, a jótettek kihagyott jutalma és a rossz cselekedetek elkerült büntetése, nem lehet a mi hitünknek végső bizonyítéka. Az örökélet útja ezeknél fenségesebb gránit kockákkal van kirakva. *Lelket csak egyedül az Isten teremthet, mert Ő egyedül az, aki egész lényében lélek.* És az Isten nem felesleges szikrákat pattogtat bele e világba, hogy azokból itt e földön emberek legyenek, akik az Istenhez soha többé vagy csak válogatva kerülhessenek vissza.

Hogy egy virágsziromból az anyagcsere útján bojtortján lehet, ezt tökéletesen értem, mert a virágnak és bojtortjának közös a lényegük: Isten ültetése a földön. Hogy az egyik halból király, a másikkól meg eszkimó lesz, ezt is megértem, mert a halakból bőségesen teremtett az Isten, hogy jusson belőlük az eszkimók kunyhójába és a királyok márvány asztalára egyaránt. De nem tudom felfogni azt, hogy az

Isten kisugározzon magából egy beteges lélek-sugarat, amely soha több, mint rablógyilkos nem lehet és ugyanakkor egy másikat annyira megerősítsen, hogy az a rosszat mindig elkerülhesse s ez az ő egyedüli érdeme volna, melyért ő gazdag jutalmat élvez, míg a másik a poklok tüzeiben szenved és ezzel végkép befejeződik mindkettő pályafutása. *Nem alkotott az egy-lényegű Isten önmagából ilyen kétoldalu ember-világot!...*

A nap és föld között felhők vannak sokszor. És a naptól kiáradó sugarak útja a felhők és a nap közötti távolságon teljesen egyforma. De milyen különböző ez az út a föld és felhők által bezárt levegőrétegben. Az egyik átragyog a felhőréseken és rámosolyog az iskola udvarán boldogan játszó gyermekszeregre vagy besüt a kórterem ablakán a haldokló öreg sápadt arcára. A másik napsugár nagyobb szögben indult el és megkerüli a felhőket s végtelen buzamezőket aranyoz be az arató emberek gyönyörűségére. És vannak sugarak, amelyek visszaverődnek a felhők fekete faláról s ilyenkor a földön nagy területeken sok ember ázik, sok van, aki fázik, sok ember pedig az Istent káromolja, mert az idő keresztülhúzta a számításait.

Igy van a lélek is. Az Isten közelében minden lélek mosolyog, ragyog és nem ismeri a gonoszt. Amikor az Istentől nagy távolságra kerülnek a lelkek, akkor sok közülük a felhőkön törik meg. Így van a jó és a gonosz. Így vannak

az egészséges lelkű, Istennel járó emberek és gonosz szerencsétlenek a földön...

A lélek sorsa azonban minden esetben csak egy: Istentől jönni és Istenhez visszamenni. Az Istent soha el nem felejteni vagy az Istent újból megismerni...

Ezt az életfolyamatot a tudásommal megmagyarázni sohasem tudnám. Földrajzi útját megrajzolni, törvényeit a logika és matematika szabályaiba beleilleszteni, megnyilvánulásait a biológia keretei közé elraktározni, olyannak tartanám, mintha valaki a tengerek vizeit akarná kimerni. Mert a rész az egészet sem meg nem határozhatja, sem föl nem foghatja. Ennek az Istentől kiinduló lélekfolyamatnak én pedig csak egy parányi atomja vagyok. De érzem, hogy beletartozom... és hiszem, hogy nincsen annyi szenvedés, bűn és jócselekedet, öröm, bánat, halál, koporsó és temető, vagy anyagváltozás, amely kiragadhatna ebből az életfolyamatból.

Nem tudom, hogy az Istentől hogy jutottam a földre, mert a születés nagyszerű titkából az ember tudásának csak másodrendű, biológiai szerep jut. És nem tudhatom azt sem, hogy az Istenhez mikor érkezem vissza, mert a lelkem útjában a halál oly kicsiny, oly parányi dolog, amely csak a szívem dobogását, a vérem keringését, az agyrétegeim élettani folyamatát állíthatja meg.

A bölcsőm sorsa különben is csak addig

érdekel, amíg gyöngeségemnél fogva hozzá vagyok kötve. De együgyű embernek tartanám a merész pilótát, aki könnyű gépével biztosan száguld az óceánok fölött s közben amiatt aggódik, hogy bölcsőjét nem vihette magával, amellyel terhét csak növelte volna.

És ebben az Isten által beindított örök életfolyamatban a koporsóm sem érdekelt... Legfennebb csak köszönettel tartozom majd neki, mert csak a nagy szerencsétlenségbe sodródott emberek átkozhatják el a pillanatot, melyben az első lépést megtanulták. Aki pedig diadalmasan teszi meg pályafutását, az örök hálával gondol vissza arra a nagyszerű erőre, mely útja elején indította őt.

Hiszem az örökéletet, mert hiszek egy Istenben. De az életem kezdetét ép úgy, mint a beteljesülését nem határozhatom meg, mert az Istent nem tudom fölfogni.

Mindaz, amit Istenről, önmagamról s az örökéletéről tudok, csak annyi, hogy: az Isten gyermeke vagyok. Ezt pedig tudom, mert látom, hogy mi emberek mindannyian Isten kezében vagyunk. Az a kis töredék, amit a földi életben önmagunkról szemlélhetünk, olyan istenien titokzatos, megrendítően szép és egyszerű, melyhez hasonlót az ember sohasem alkotott.

Megcsodáljuk a születést és megkönnyezzük a halált. Születés előtt azonban nem tudunk beszélni, gondolkozni, örvendeni és szenvedni, mintahogy a halál után nem tudunk sirni és

könnyeket hullatni. Ez a kis élettöredék a földön gyönyörűen hirdeti, hogy: az Isten keze van rajtunk, vagy nevezétek bárminek e szent titkot, egyetlen bizonyosság, amely végzetesen következik be az, amiről az apostoli levél így szól: „Szeretetteim, most Isten gyermekei vagyunk és még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mivé leszünk, de tudjuk, hogyha nyilvánvalóvá lesz, hasonlókká leszünk Ő hozzá, mert meg fogjuk őt látni, úgy, amint van.”

Ezt sem tudom elképzelni, hiába kérdenéd, hogy az Istent hogyan láthatom meg, mert a képzeletem erői megtörnek a föld határain, az óceánok tulsó partjain, a csillagok millió sorain, de a napot se tudnám megtagadni s akkor is hinnék benne, ha egy reggel naptalan sötét maradna a máskor fényárban úszó, glóriás kelet...

Az Isten felé, ki tudná megszámlálni, hány út vezet. A föld, ez a lélek őserdője, amely tele van millió emberek apró kis egyéni ösvényeivel, nem tud tájékoztatni, mert az emberek útja mind keresztül-kasul viszen rajta. Egymás mellett. Egymástól távol, egymás ellen, egyik a a másikon keresztül igyekeznek a földön az Isten felé az emberek. De az őserdő sokezeréves sötét, dús lombkoronáján egy lombtalan keresztfa elkorhadt törzsének résnyilásán beragyog egy isteni fényű, töretlen napsugár, az emberi életnek rengeteg útvesztőjében az Ur Jézus Krisztus véres ösvénye ez. *Nem egyedül*

istengyermek imádatra méltó tündöklése, elérhetetlen csodája ez, hanem az egész emberiség számára ez az egyetlen út, amelyről biztosan tudjuk, hogy az Istenhez vezet. Azért az örökélet első titka: megismerni az Ur Jézus Krisztust. Ne félj tőle, nem kell neked is keresztre feszíttetni magadat, hogy az Istent te is megláthasd. A keresztfa elkorhadt már régen 2000 év óta s a porait sem találnád meg, még ha meg is akarnál halni rajta. Csak azt a párányi rést kell megtalálnod, amelyet az őserdő rengetegén maga vágott és maga után hagyott a keresztfa. Krisztus nélkül legfennebb megfejthetetlen álmom az örökélet, vagy bárgyu gondolat, amely egy ismeretlen pillanatban belehullott az első ember szívébe, s azóta ott sajog minden emberi élet mélyén. Kinzó kétségeit hiven szenvedjük a bölcsőtől a koporsóig, de tartalommal nem tudnók megtölteni soha.

Krisztus nélkül velünk született üres ígéret az örökélet, melyet a racionális gondolkodás úgy oldott meg, hogy néma gondolatjelként odavéste a sírok köveire. A halottak már nem törődnek vele. Az élők pedig, akik még testi szemeikkel láthatják a síron e jelt... gondoljanak felőle, ami nekik tetszik.

A hit azonban fölujjong, mikor e néma jel mögötti titkot olvasni kezdi. Itt a földi tereken kötnek és magukhoz láncolnak a göröngyök, amelyeken járunk és élünk. De önmagadat és az életedet igazán csak úgy ismerheted meg,

ha belefürösztöd egész lényedet az evangéliumok választó vizében. És ebben a Krisztustengerben, melynek íze és üdítő ereje a hegyen imádkozó Jézus hulló könnye és a keresztben elfolyt vére, az evangéliumok választó vizében a test és a lélek egyszerre külön válik s mindkettő megkapja igazi értelmét. A test lepereg a lélekről. Lemossa róla a mulandóság izetlen vize és a lélek isteni szikrává erősödik benne s megkezdi diadalmas pályafutását az örök Isten áldott közelsége felé.

Krisztust pedig hit nélkül soha meg nem érthetnéd. Hogyan tudhatnál hát csak valamit is az örökéletéről, ha nem hinnél? A tudásnak az örökélethez semmi köze sincsen, mert az örökélet egyedül a hit dolga és a hit öröme. Óh... az nagyszerű, mikor mi tudhatunk valamit, de hinni valamit, mint szent bizonyosságot, ez kizárólag a lélek szent gyönyörűsége, amelyen az értelem legfennebb irigykedve, fanyaran mosolyog.

Én hiszem az örökéletet. S ez a hit fenséges nyugalom és mélységes tapasztalás nekem. Célja és értelme minden gondolatomnak, aranyfürdője az érzéseimnek és örök lendítő ereje az életemnek. Hiszem az örökéletet, mert ismerem már Krisztust. S ez a legnagyobb ismeret, amit most e földön elbir a lelkem. De ez az ismeret mindennél többet ér nekem, mert szent ígérete az életem beteljesülése, hogy egyszer az Istent is megismerhetem.

Hiszem az örökéleletet s megkönnyezem, ha koporsót vagy frissen hantolt sirokat látok, mert nem tudom, hogy a lélek, aki bennük bontotta ki testetlen szárnyait, vajjon ismerte-e Krisztust és vitt-e magával csak egy parányi bizonyosságot is, vagy csak akkor ébredt istentudatra, mikor megdermedt benne a gondolkodó agya öntudata.

Hiszem az örökéleletet, mint az Istentől kiindult s az Istenhez visszatérő örök lelki folyamatot.

Hiszem az örökéleletet, mint az emberi lélek diadalmas útját az egyedül tökéletes lélek, az örök Isten felé.

Hogy most sem a lelkemről, sem Istenről, a lelkek lelkéről e hitemen kívül nincsenek tengernyi bizonyosságaim, csak azért van ez, mert itt a földön még nem lett nyilvánvaló, hogy mivé leszünk. Hiszen, amíg a gyermek a bölcsőben fekszik, nem tudjuk róla, hogy szilárd jellem vagy ingadozó erkölcs, hős vagy istentagadó gyáva ember, szegény, gazdag, egészséges élet vagy beteges szenvedés bontakozik majd ki belőle.

Krisztus útján azonban vár ránk a nagy ígéret: hasonlókká leszünk Ő hozzám és meg fogjuk látni Őt, amint van!

A hitetlen ember kajánul mosolyoghat erre: Ugyan minek ábrándozni az Isten látásáról, hiszen azt sem tudom róla, hogy van-e egyáltalán Isten. Elég nekem e nagyszerű földi világ gyönyörű tája. Itt van az én igazi hazám. Ezt

látom, ebben benne élek, ez az, amit most biztosan tudok. Minek áltatnám magamat hiú ábrándokkal. *Hitetlen embernek bolondság és nem probléma az örökélelet. De nem probléma a hívő embernek sem, mert érzi, hogy egész lényével benne él s nem tud megszabadulni szent titkaitól. Rabja egy hatalmas lelki lendületnek és a földi életét is az örökélelet szemzőgéből nézi.*

Két különböző s egymással teljesen ellentétes világ ez a földön. Mindkettőt emberek: az Isten gyermekei lakják. Az egyikben Krisztus rabjai élnek, a másikat azok alkotják, akik maguk készítik Krisztusnak a keresztfát.

Hiszem az örökéleletet. Ez a keskeny ajtó az unitáriuzmusban, amelyen keresztül Krisztus helyet követel magának a mi vallásunkban. Vallásunk többi területein szabadon járhatunk s alkothatunk magunknak vallásos világnézeteket, de erre a meredek sziklacsúcsra, lehetünk bármilyen okos unitáriusok, Krisztus nélkül soha fel nem turistáskodhatjuk magunkat. A racionális vallásbölcselet, amely az elmúlt századokon oly nagyszerű értelemmel töltötte meg az unitáriuzmust, itt magára hagyja a hiveit s aki idáig csak magyarázni tudta Krisztust, de soha benne nem hitt, az értelmetlenül áll az örökélelet kérdésével szemben s keserű csalódással fogja beismerni, hogy nem is tudom, miért lettem unitárius. Szegény okoskodó, hitetlen emberek, akiknek minden vallásossága és imádsága csak

annyit ért, hogy tudni akarták vele az Istent, az Ő elsőszülött fiát, az Ur Jézus Krisztust, a saját lelkünket és e szent titkokkal együtt az örök életüket. *Szegény jó unitáriusok*, akiknek a vallás nem tudott több értelmet adni annál az egyszerű erkölcsi parancsolatnál, tégy jót és kerüld a gonoszt, mert ebben benne van maga az üdvösség is. Óh nem, testvérem! *Élhettek Matuzsálem koráig is a földön s örökké csak jót tehettek, úgy is kevés lesz az, hogy jó cselekedetekkel hit nélkül elérhessétek és megláthassátok az Istent. Az igazi vallásnak vannak ezeknél misztikusabb aktivitásai, melyeket egyedül a tiszta hit erejével lehet csak megélni. Az örökéletet nem lehet csak prédikálni és csupán jó cselekedetekkel szolgálni, mert az örökélet ennél nagyobb alázatosságot, mélyebb istentudatot, törhetetlen szent hitet követel magának az ember lelkéből.*

Hiszem az örökéletet. Hiszem. És nem is akarok többet tudni róla. Elég nekem az, hogy szent bizonyossággal hiszem.

Testvéreim! Ismét ránkborul a csendes alkonyat. Sötét árnyai betöltik körülöttünk a földnek minden kis zugát, amelyben reggel óta mostanáig világosság ragyogott. Fekete arcot ölt magára az éjszakába szenderülő világ. Olyan ez, mint amikor az élet alkonyán beköszönt hozzánk sötét árnyaival. De a felhők között, a tiszta égbolton csillagok ragyognak s valahol a nyugali tájakon most is világít a nap, ez az

örök fényforrás. A csillagok is feléje fordulnak s tőle kapott fényükkel a sötét éjszakában így ragyognak. Olyan ez a sok millió kis áttüzesedett kis bolygó, mint a hit bizonyosága az örökéletéről. Krisztus felé néz s hol a tudás mély álomra szenderült s behunyta fáradt szemeit, a hit a sötét éjszakában is fénylik és világít.

Mi nem tudunk e földön többek lenni, mint a sötét éjszakában a nap felé tekintő bolygó csillagok. Esztelen bolygó, melyik nap nélkül önmaga akarna világítani s így a kéklő égbolton egyedül, elhagyottan, sötéten maradna.

Ha te egyszer engem az örökéletéről kérdeznél, én, testvérem, neked egy másik kérdéssel felelnék. Mond csak, a te unitárius lelked vallásosságában van-e annyi erő, amellyel Krisztus felé nézz és Simon Péterrel vallomást tégy neki: Uram, kihez mehetnék? Örökéletnek beszéde van te nálad. És én hittem és megismertem, hogy te vagy a Krisztus, az élő Isten fia.

(Ez az egyházi beszéd elmondott a szerző által 1934. évi március hó 25-én d. u. 6 órakor a Koháry-utcai unitárius templomban.)